

1860 Utvandringen til Amerika generelt

Det er ikke like lett å ta for seg utvandringen til Amerika, da tall og statistikker er ganske så variable hva gjelder de som dro, likeså hvor mange etterkommere av disse som i dag bor i USA. Det snakkes om at det bor dobbelt så mange "nordmenn" i Amerika i dag som i Norge. Et slikt utsagn er selvsagt ganske så usikkert, men gir likevel et bilde av de følger utvandringen medførte. Film og TV-produksjoner har oppover årene forsøkt å gi et bilde av utvandringen. Jeg synes ikke de har lyktes. Det har blitt litt vel romantisert. Gjennom mine enkle studier av utvandringen, gjennom tilgjengelige biografier og annet materiell, inklusiv flere reiser i Midtvesten med besøk hos - og utallige samtaler med etterkommere, synes det meget klart at gresset overhode ikke var grønnere på andre siden for førstegenerasjons norske innvandrere. Med ytterst få unntak var utvandringen til Amerika en kolossal påkjenning både fysisk og mentalt. Et evig slit. Et liv, som for oss som har gått i deres fotspor, virker helt uvirkelig. Hvordan skulle de klare seg i villmarka, ute på den mest nakne prærien hvor avstandene ikke lot seg omregne, i et landskap mest uten horisont - i en ganske så værhard natur, ovenfor farer de knapt kjente? Og hva skulle de leve av? En visste ikke noe om vesten, svært få hadde vært vestover. De var på en måte for pionerer å regne alle sammen.

Den hurtige amerikanske ekspansjonen i andre halvdel av 1800-tallet har ikke sitt sidestykke i verdenshistorien. I løpet av noen få år ble mest hele det amerikanske kontinentet befolket. Nordmennene var svært aktive i Midtvesten. Østkysten var opptatt av tidligere innvandrere. Nå var på et vis ikke dette den første vandringen nordmenn gjort. Folketallet i Norge var i 1665 omkring 440 000, og passerte 500 000 ved neste hundreårsskifte. Utad var det store utvandring til Nederland, i form av ren arbeidskraft, og i forbindelse med Napoleonskrigene hundre år senere startet en vandring fra de indre østlandsbygder nordover helt til Målselv. Og enkelte nordmenn fulgte med tyske herrnhutere over til Amerika.

Hvor og når dro de første?

De 52 som utvandret på "Restauration" i 1825 er sett på som den første virkelige utvandringen fra Norge til Amerika. Likevel gikk det 11 år før de første to følger satte en standard, som

medførte emigrasjon med skip fra Norge hvert år frem til dampskipene overtok. At dissentergrupper som haugianere, kvekere eller læsdadianere skulle være en viktig faktor for norsk utvandring, er mildt sagt en overdrivelse. Likeledes Marcus Thranes radikale "thranitter" eller bondevennbevegelsen, med leder Søren Jaabæk. Enkelte små tilløp i visse kretser på sørvestlandet kunne nok agitere sterkt for emigrasjon, hvor tro, politisk misnøye og økonomiske vansker ofte var flere sider av samme sak. Politikk og religion var ikke utslagsgivende. De fleste som dro var i overført betydning "økonomiske flyktninger" - da som nå. Kort sagt søken etter et "bedre liv". Fra Trøndelag var dissenterproblematikken nesten fraværende, skjønt Hans Barlien (1772-1842) gjorde sitt for å poengtere sin uenighet med mangt og mye. (Se *Stjørdalens krønike*, bind 18). At noen har hengt på enkelte utvandrere en merkelapp i form av trosfølgelse og dissenter, skyldes i stor grad at motsetningen internt mellom nordmenn i selve Amerika ofte kom til syne gjennom ulike trossamfunn og menigheter. Små forskjeller startet utbrytere og dannelse av egne kirkesamfunn. Det var ikke i Norge problemet var, men nordmennene påla seg denne selv da de kom til Amerika. Friheten i Amerika var så "befriende" at det ga utslag for den minste divergens. Den såkalte religiøse flukten er noe en forbinder med andre land enn Norge.

Den første større norske bosetningen fant sted rundt Rochester ved New York. Senere flyttet denne seg til Fox River, ca. 100 km vest av Chicago, Illinois. Den tredje stor bosetningen av nordmenn var i Muskego i Wisconsin. Etter borgerkrigen kom den virkelige "folkevandringen" i gang, den såkalte *amerikafeberen*.

Utvandringen var forholdsvis langsam frem til 1866, da masseutvandringen begynte. Det var før det året riktignok en utvandringstopp i 1853 da 6 050 nordmenn emigrerte. Så kom borgerkrigen, som naturligvis begrenset innvandringen. I 1866 reiste omlag 15 500 fra Norge, noe som var ny rekord. Størst utvandring var det i 1882 med nesten 29 000 personer. Mange snakker om diverse bølger, eller sagt på en annen måte - en viss stagnasjon. Det har sin forklaring først og fremst i borgerkrigen. Dernest var det enkelte som fryktet indianerne, spesielt da de samtidig visste at de måtte søke vestover for å finne næringsgrunnlag. At det ble mindre utvandring mellom 1873 og 1879 kan ha sin årsak i en rekke uår, blant annet store angrep av gresshopper som tvang nybyggere østover igjen, likeså truende prairiebranner, som de fryktet mest av alt. Fra Norge utvandret ca. 858 000. Det hevdes at 200 000 av disse kom hjem igjen! Enkelte mener at det frem til nå har utvandret nærmere en million fra Norge til Amerika. Mange ble aldri registrerte. Andre forsvant totalt, ble borte. Det hevdes at kanskje så mye som 80 000 sjøfolk rømte i land i Amerika. Fra Europa som helhet utvandret ca. 52 millioner til Nord-Amerika og Australia.

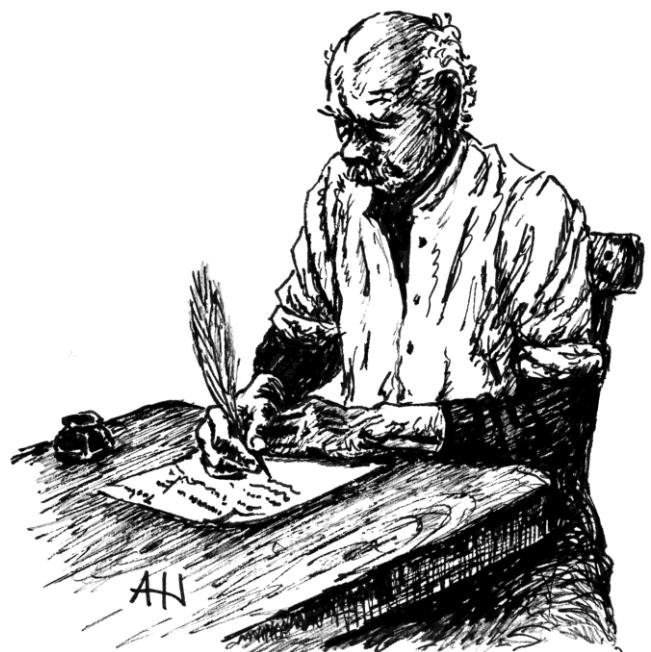
Hvem som dro

Til å begynne med var det ungarer, de eventyrlystne som dro avsted for på en måte å søke lykken. De som reiste var de sterkeste og mest arbeidsføre. Senere, når en kan begynne å snakke om organisert utvandring, var det de bemedlede som dro avsted, de som hadde noe de kunne selge - muligheter til å kjøpe seg en billett for seg og sine, underforstått: mindre bønder som eide gård og grunn. Odelsfolket og de som satt bedre i det hadde ingen grunn for å dra, og småfolket hadde knapt mulighet for å dra, med unntak av de som fikk billettene betalt av kommunen, slektninger allerede i Amerika etc. Senere, da billettprisene og kommunikasjonsmulighetene ble konkurransutsatt, tilbudene mange og markedsføringen mer aggressiv, da først kunne flere utvandre. Det er nok en myte at utvandringen ble en løsning og mulighet for fattigfolket. En billett, for ikke å si billetter for hele familien, var mange års opptjening/sparing. Nei, fattigfolket i form av en samlet familie, kom seg ikke noe sted - da som nå. Enkelte unntak fra "regelen" var det selvsagt, og likedan finnes det eksempler på pushfaktorer i form av kriminalitet, det å unngå straff, bygdesladder, forbudt kjærlighet, graviditet med feil barnefar, uønsket graviditet, mannfolk som stakk av fra sine forpliktelser, unnsnippe seg militærtjeneste etc. Opp i dette er det et under hvordan enkelte unge jenter med spedbarn klarte å dra alene avsted og klare seg, skjønt de var nok få - og skjebnene ganske så ulike. Svært få trøndere utvandret før massen begynte å røre på seg. Frem til 1930 utvandret omlag 80 000 trøndere. (Se *Stjørdalens krønike*, bind 10).

Hvorfor de dro

Irland var trolig det landet som ga fleste nye innbyggere til Amerika, etterfulgt av Norge (sett i relasjon til folketallet). Det er mulig at Italia, med sin enorme innvandring til USA utpå 1900-tallet - gikk forbi Norge. Det er en rekke sammensatt årsaker til at folk utvandret. Ekspertene opererer med såkalte push- & pull faktorer. Økonomiske lavkonjunkturer og økonomiske trengselstidene er selvsagt hovedårsaken til utvandringen. Blant pushfaktorene var befolkningsøkningen dominerende, da Norge økte sin befolkning fra 882 000 i 1810 til 1,7 millioner i 1865. Årsaken til dette var blant annet at den svært epidemiske og dødelige sykdommen kopper ble utryddet etter at en effektiv vaksine ble oppfunnet tidlig på 1800-tallet, ingen krig etc. Det ble altså flere munnar å mette, oppdeling av gårder og stort antall husmenn. Antall husmannsbruk i Norge økte fra 39 000 i 1800 til 67 000 i 1855. I 1929 var det 6 000. Jordbruket ble underlagt diverse omlegginger og nyskapninger og en spenning mellom embetsstanden og befolkningen oppstod. Førstnevnte kanskje ikke så avgjørende som mange vil ha det til. Sistnevnte faktor derimot har blitt lite omtalt, men er en gjenganger gjennom mange tidligere århundrer og utvandringer, og trolig den virkelige årsaken til det store utvandreretallet fra mange land til Amerika. (* se senere i kapitlet)

Av pullfaktorer var selvsagt den såkalte Homestead Act fra 1862 avgjørende. Den ga innvandrere jordrettigheter for en billig penge, mest gratis. Billigere billetter, organiserte turer og opplegg gjennom agenter og selskap, amerikabrevene og det såkalte "prepaid systemet" med betalte billetter fra

Amerika, hadde stor betydning. På bygdene satt folk ute og lyttet til susen fra trekronene, den sang om frihet, om å eie seg selv - være sin egen lykkesmed. Ord som ga fristelser. Amerikabrevene fortalte sitt, om ikke alltid sannheten - svært få innrømmet "sitt nederlag". Såkalte "ungkarer og spellemenn" lot seg friste. Senere dro enkelte familiefedre over på rekognosering. Flere av disse dro hjem igjen og hentet sin familie, eller sendte billetter, det såkalte "prepaid-systemet" kom i gang. Så utviklet kommunikasjonsmulighetene seg, agentur drev en aggressiv markedsføring. De mest bemidlede dro selvsagt først, underforstått de som kunne gjør opp for seg, de som hadde en gård de kunne selge - de som kunne skaffe kapital. Husmennene kom seg først avsted da dampskipene avløste seilskipene. De tomme seilskipene som fortsatte å dra til Nord-Amerika etter tømmer, begynte da å tilby billetter vestover til en meget billig penge. Overgangen til dampskip frigjorde seilskutene, som fraktet tømmer fra Quebec-området til Europa. Disse tomme seilskipene vestover for å hente mer tømmer, er forklaringen på hvorfor den store emigrasjonen skjedde nettopp til Quebec.

Den nye «adelen» *)

En annen faktor hva gjelder utvandring, og som trolig har blitt underkommunisert, er det som har skjedd mellom grupperinger innen alle land til alle tider. Visse grupper, stammer og/eller folkeslag/kulturer blir dominerende internt i et område. Noen føler seg tråkket på, blir en «underklasse». De fleste i Norge var funksjonelle analfabeter, underforstått: de kunne lese og skrive - men ikke å nyttiggjøre seg det. Da en sakte, men sikkert gikk over til en skriftlig administrasjon, oppsto en spesiell «kaste», ved siden av presteskapet som foresto det meste. Spiren til «offentlige ansatte» skjød fart. Plutselig begynte noen, som ikke hadde bidratt til å så, høste eller kultivere jorden og skogen - å ta kontroll. Det kom folk som ikke eide noe, ikke hadde ansvar - og ble bestemmende som offentlige ansatte i et økende byråkrati. Allmuen murret. Brått måtte en bonde og andre stå med lua i hånda og be om tillatelse fra noen som hadde kommet lett til det og fått en form for makt. Ikke helt ukjent fra det offentlige i dag heller. Mange likte ikke dette, de følte seg bundet - friheten ble på et vis tatt fra dem. I Amerika var det mest det motsatte, hadde Amerikabrevene fortalt. Vi har flere eksempler på at til og med odelsgutten valgte Amerika.

Overfarten

Overfarten var en strabasiøs ferd. Det kunne med seilskipene bli ei meget lang reise. Bedre ble det da dampskipene kom. I overgangen var det nok en del fattigfolk som øynet en mulighet til billige billetter på de gjenværende seilskipene. Men til billigere billett, til "farligere" var det. Kjeltringer var overalt for å lure naive nordmenn. Reklamen holdt ikke hva den lovet. Bagasjen stod igjen på kaia. Mange rederier overlastet sine skip. Norge var stemplet som versting i så måte, skriver Sverre Mørkhagen i sitt store verk. Forholdene ombord kunne være forferdelige med solid grunnlag for sykdommer. Mange bukket under på overfarten. Verste var det trolig for ei som ble enke underveis. Hvordan skulle hun klare seg når hun kom i land?

Ombord på skipet skulle utvandrerne bo og leve som sild i tønne. De skulle stelle mat og spise den med kistene sine som både bord og stol. Hver familie fikk regulert og tidsbegrenset adgang til varmekildene, som vanligvis var bål etablert i stein- og sandgruber. Med seg hadde de holdbar mat som spekeflesk, salt kjøtt og sild, erter, gryn, poteter og flatbrød, mel til graut, smør og mysmer, kanskje til og med surmelk og øl. Dessuten skulle de ha skinnfeller og tepper, - de måtte holde seg med sengetøy ombord også, og de måtte ha kokekar til å lage mat i åtte, ti eller tolv lange uker. Det eneste utvandrerne fikk ombord, var vann og kokeved. De skulle hvile og sove i halmen nede på mellomdekket og helst få litt frisk luft og et minstemål av mosjon oppe på dekket. De skulle organisere sin tilværelse i et flytende midlertidig miniatyrsamfunn. Det kom godt med at hele følger ofte kom fra samme bygd og grend. De kjente hverandre, og hadde felles skikk og bruk.

Frem til århundreskiftet slo de aller fleste norske emigrantene seg ned på landsbygda i Midtvesten og ble farmere. Ingen annen etnisk gruppe, bortsett fra islendingene, har i samme grad holdt seg til landsbygda og jordbruket i Amerika som nordmennene. Men etter hvert som det ble vanskeligere å få jord i Midtvesten utover på 1890-tallet, forandret både bosetnings- og arbeidsmønsteret seg en del. Næringer som fiske, tømmerhogst og gruvedrift sysselsatte stadig flere nordmenn, i stater som Alaska, Washington og Idaho. Fra 1880 ble det en mer og mer urbaniseringstendens blant norskamerikanerne. Ved århundreskiftet bodde en av fem i byene. Bay Ridge distriktet i Brooklyn, New York, var den største urbane kolonien av norske

utvandrere med sine 63 000 nordmenn i 1930 (Lovoll 1983). Men jordbruket skulle likevel beholde stillingen sin som hovednæring i det norske immigrantsamfunnet. I 1900 hadde hver andre norskfødte sitt utkomme fra jordbruket. Andre næringer som sysselsatte mange nordmenn var industri og håndverk av forskjellig art (23 %), og handel og transport (12,5 %). Ref. Sverre Mørkhagen. Det er klart at når vi nevner ordet *utvandring*, ser de fleste for seg folk som dro vestover, på prærien og ble farmere. Vi ser vogntogene, indianere, slitet og alt strevet med å etablere seg, og klare seg - limt fast til naturkatastrofer og store ungeflokker, og hvor døden hyppig banket på og berøvet en unge eller to. Det ene tok det andre.

Men bildet er nok mer nyansert. Det var tross alt slik at de fleste jobbet for andre, ofte en lang omvei til noe eget. Og det var de som utnyttet andre, betalte billettene, lot de som kom bygge opp store herskapsboliger til sponsorfamilien/farmen og/eller fungerte mest som husmenn mens de "betalte tilbake". Nevner dette som en liten motvekt til slik vi oftest ser for oss utvandringen, pionerene og nybyggerne.

Noen kom aldri frem. Flere ulykker inntraff. 60 nordmenn omkom natten til 20. august 1852 ved havnebyen Buffalo nord av New York da to dampskip: Atlantic og Ogdensburg kolliderte. 14. august 1888 kolliderer Geysir og Thingvalla. Omkring 100 døde. Og så den 28. juni 1904 skjedde den store ulykken ved Rackall med skipet "Norge": 625 omkom, av disse var 224 nordmenn. 160 overlevde, blant dem Herman Wildenvey. Henrik Ibsens barnebarn på 16 år omkom.

Beret Olsdatter Svinaas Hagebak, som utvandret fra Selbu, foran sitt "sod house"- ikke langt fra Lac que Parle church. Historien om Beret Hagebak, kalt "The Minnesota woman", finnes i Stjørdalens krønike nr. 18 og på web'n: www.historiefortelleren.no

Heroisk

Det var en hard og tøff beslutning å forlate sine egne og bryte de geografiske og kulturelle bånd til gamlelandet. Det var en farefull reise, hvor målet var totalt ukjent - inn i en annen verden fullt av ukjente farer, med enorme avstander, vær og naturkatastrofer av ukjent grad og innhold. De fortregnte de innfødte. De visste de stod på bar bakke, kun med sine egne never

som verktøy. Barneflokket økte jevnt og trutt, slitet proporsjonalt. I Norge hadde de et hus, i Amerika ventet ei jordhule (sod house) for mange. Det var en evig kamp for tilværelsen. Grensesnittet mellom å lykkes og mislykkes var uhyre liten. Mange slet seg ut. Døden var ofte på besøk. Det som holdt de oppe, og gjorde at det gikk som det gikk, var susen av "frihet", kombinert med en heroisk følelse, - faktorer som overvinner det meste.